

Brokiga
samlingars bostad

FATABUREN 2007

Brokiga samlingars bostad

Brokiga samlingars bostad

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2007

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2007
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktörer Emma Palmér och Jessika Wallin
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsbild foto Peter Segemark, © Nordiska museet samt bilder ur boken
Bilder på för- och eftersättsblad Skisser från I. G. Clasons arkitektkontor. Foto Mats Landin,
© Nordiska museet

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2007
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 5146

Tingen spelar roll

EVA SILVÉN är fil. dr i etnologi och intendent vid Nordiska museets antikvariska avdelning. Hon arbetar med frågor som rör minoriteter, mångfald och kulturmöten, däribland museets nya samiska basutställning.

Med föremål organiserar människor världen – bygger identiteter, stabiliserar sociala relationer, hanterar minnen, stakar ut gränser, markerar skillnader och skapar samhörighet. Genom tingen blir människan till som kulturvarelse. De fysiska föremålen är i snäv mening grunden för definitionen av ett kulturhistoriskt museum, att användas för forskning, dokumentation och utställningar. Idag talas ofta om att museerna står inför en rad utmaningar, där en del har att göra just med samlingarna och samlandet av föremål. Det ställs krav på att det befintliga materialet ska »tillgängliggöras«, vilket vanligen betyder att bilder och uppgifter om föremålen ska göras åtkomliga digitalt, helst via internet. Samtidigt höjs kraven på föremålets säkerhet och fysiska förvaring. Forskare, intendenten och andra brukare ställer nya frågor till samlingarna. Den egna samtids globala förändringar väntar på fler fältarbetare. Emotionella aspekter, etiska hänsyn och historiska förvärvsomständigheter för in museerna på nya arenor. Det som innefattas i den lågmälda beteckningen »kulturhistoria« visar sig i själva verket handla om en konfliktladdad social och politisk historia.

Virtuella verkligheter – reella ting

I dagens medielandskap är de befintliga museerna på väg att få en annan samhällsroll än tidigare. Den nya kontexten handlar inte bara om en ökad konkurrens vad gäller kunskaper och upplevelser, själva museikonceptet är genom den digitala tekniken inte längre exklusivt reserverat för museerna – det vill säga att fungera som mångdimensionellt kollektivt minne, på materiell grund. Sedan länge finns virtuella museer och webbutställningar på internet, och särskilt efter attacken mot World Trade Center i New York 2001 skapades virtuella minnesplatser, där det blev möjligt att inte bara berätta sin egen version av händelsen utan också tända ett ljus för någon som omkommit, precis som i kyrkor eller vid olycksplatser. Medan jag skriver detta meddelas att den internetbaserade auktionsplatsen eBay har stoppat försäljningen av guld, juveler, svärd, rustningar och andra digitala skatter, som erhållits i World of Warcraft och andra onlinespel. Som orsak anges oklarheter om den juridiska äganderätten, eftersom det inte handlar om faktiska föremål utan om programkoder. Samtidigt har svenska myndigheter uttryckt intresse för att titta närmare på frågan, eftersom det finns spelare som har tjänat verkliga pengar på att sälja sina virtuella tillgångar och följaktligen borde beskattas.

Detta är bara några tecken på att begreppet »materialitet« är i förändring och kan utmana museernas hittillsvarande positioner. Den som rör sig i de digitala skatternas värld bär en lättare packning, den som forskar om föremål utan att samla dem kommer fortare fram. De reella tingen gör motstånd. De måste hanteras fysiskt och tar tid, plats och pengar i anspråk. En del är otympliga, sköra, fränstötande, äckliga och farliga. Kanske

är det inte så konstigt att museerna många gånger istället hållit sig till det som är lätthanterligt, hållbart och trevligt att umgås med, vilket dock kan göra det svårt att presentera en rättvis och mångfasetterad bild av människorna och samhället.

Men den digitala eran kan också skapa nya möjligheter för den som har reella tillgångar. I sin fysiskt påtagliga form har föremålen specifika kvaliteter och *gör* något som de digitala representationerna inte förmår. Ett reellt ting talar till människans sinnen och kan därför få en djupt känslomässig betydelse.

Existens och emotion

Idag växer intresset för hur människor i olika tider och sammanhang har använt föremål för att hantera existentiella och emotionella frågor. På Kulturen i Lund berättas i en anspråkslös men stark utställning om hur fångarna i den tyska nazistregimens läger i smyg samlade på sig egna små saker, som de hade hittat på området eller tillverkat av material de hade tagit undan vid arbetet. En del gavs bort som presenter vid födelsedagar. »I en omgivning där namn ersatts av nummer blev varje eget föremål en bekräftelse på att man verkligen var någon.«

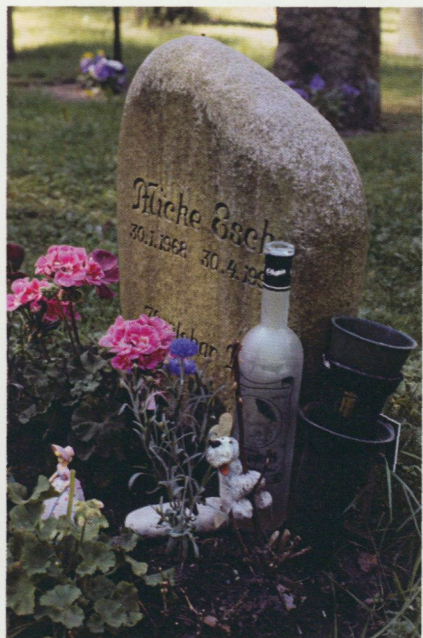
Trots tingens påtaglighet är det inte alltid som deras yttre röjer den mening som människor knyter till dem. I det gemensamma museiprojektet *Svåra saker. Ting och berättelser som upp-
rör och berör* gavs många exempel på hur betydelse måste berättas. I utställningen möttes besökarna av frågan: »Ditt hem är ett museum – men över vad?« Bland svaren fanns ett dekorerat glasfat, som visade sig vara en avskedspresent vid en uppsägning, en badrumsvåg som begränsade livsutrymmet för en flicka med ätstörningar, en väckarklocka som blev en mental

Gertruds väckarklocka, skänkt till Nordiska museet för att påminna om något som de flesta helst vill glömma. Foto Peter Segemark, © Nordiska museet.

livboj vid nattliga övergrepp, en geografibok med rasistiska beskrivningar, ett nummer av veckotidningen ICA-kuriren med en sexistisk annons, en lockande resebroschyr från rederiet Estline och ett smyckeskrin – tomt efter ett inbrott.

Utanför museerna förefaller det vara självklart att föremål är värda att bevara för att de är laddade med starka känslor och berättelser. Men det var länge sedan sådana aspekter tilläts styra museerna. I kontrast till de förmoderna kuriosakabinetten och Artur Hazelius tillåtande förvärvspolitik framställs insamlingen numera istället som väl avvägd, systematisk, strukturerad och vetenskapligt baserad. Men vad skulle hända om museerna återigen tog sig för att förvärva föremål vars betydelse

Skogskyrkogården,
Stockholm, maj 1997.
Foto Eva Silvéen.

definierats på andra grunder? På senare år har fysiska objekt laddade med ett privat emotionellt innehåll allt oftare förts ut i offentligheten: på kyrkogårdarnas gravar, på platser där olyckor inträffat, vid monument och minnesmärken, ofta med betydelser som en utomstående inte kan förstå. Det är en utmaning för museerna att i sin samlingsverksamhet och sina utställningar framöver hantera dessa sätt att förstå och använda föremål.

Sår från det förflutna

Ibland har den här sortens ting överlåtits till ett museum, kanske som ett slags offer, för att göra det möjligt att lämna den egna offerrollen. I Nordiska museets samlingar finns exempelvis en liten emaljugg som räddade livet på en kvinna i koncentrationslägret Ravensbrück, en peruk som tillhört en kvinna som varit sjuk i cancer och den ovan nämnda väckarklockan. Andra gånger kan situationen vara den rakt motsatta: när det som museerna har i sina samlingar river upp sårn efter tidigare oförrätter och övergrepp. Det gäller den forskning och insamling som har gått hand i hand med kolonialismens erövringar eller med centralmaktens relation till inhemska minoriteter och urfolk, som samerna. Dessa frågor utgör idag grunden för ett nytt intresse för de västerländska museisamlingarnas historia.

Tidigare har det vetenskapliga intresset för de kulturhistoriska museernas samlingar främst tilldelat dem rollen som källma-

terial för kunskap om sakförhållanden, som belägg för materiella villkor, estetiska preferenser och tankevärldar: så här såg det ut, så här värderades det och så här upplevdes det. Men nu växer den forskning som också ställer andra frågor till samlingarna, om hur och varför de har tillkommit och vad de säger om sociala och politiska relationer i samhället: Vem är representerad? Varför? Hur? I vilken position? Vem saknas? Genom nya perspektiv, som exempelvis genus och etnicitet, kan museimaterialet avlockas nya innebörder och ge nya aspekter på makten över minnet. På så vis skapas underlag för en bredare och mer analytisk historieskrivning, mer öppen för frågor om samhälle, politik och identitet. Mest brännande är idag relationen mellan tidigare kolonialmakter och deras kolonier, och här ställs också de mest långtgående frågorna om museisamlingarnas tillhörighet, handhavande och tolkning. Men problematiken gäller också relationen mellan majoriteter och minoriteter i generell mening. Dessa utmaningar kan, om de hanteras rätt, föra museerna till den angelägna samhällsroll som de så ofta efterlyser.

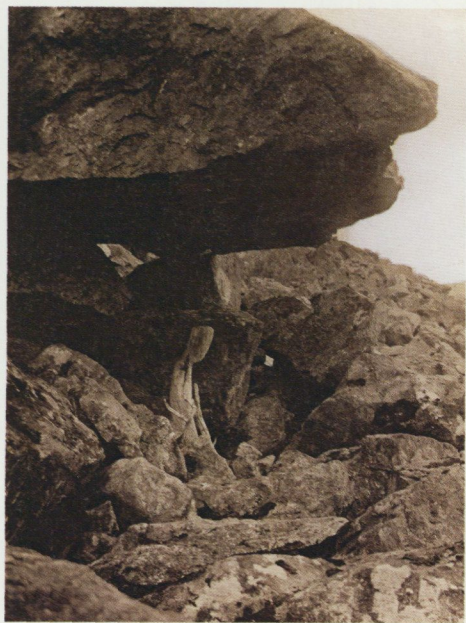
Samlandets etik

Självva begreppet »samla föremål« kan ur detta perspektiv dock bli diskutabelt. Det låter många gånger så oskyldigt och oproblemiskt, som om alla saker bara ligger där och väntar på att bli upplockade, tillvaratagna eller räddade av ansvarsfulla museitjänstemän – eller nitiska privatsamlare. Eller att det bara är att förse sig av de erbjudanden som allmänheten trugar på museerna. I själva verket handlar det om en kommunikativ process, en social relation som ytterst är en fråga om vem som tar sig rätten att beskriva någon annan och att överta, bortfö-

ra, köpa eller till och med stjäla andras saker. Förhoppningsvis gick det inte till som i kolonierna när Nordiska museets omfattande samiska samlingar kom till, även om Artur Hazelius, likt andra dåtida stora samlare, i brev efter brev eldade på sina »skaffare« med formuleringar som: »Ovanliga akkijor, pulkor, med vackra benbeslag, seltyg och stora skrymmande saker, då de äro af intresse, bör ni ej alls vara rädd för. De göra en utmärkt verkan i ett museum som vårt. Djurgården är vid nog att rymma. Detta af vikt. Tag gärna lass!« En del skedde i samarbete med samer som tjänade en slant på affären, och mycket hade förmodligen varit försvunnet idag utan museernas och andras expeditioner. Men trots detta kan man ställa frågan om det etiskt försvarbara i att samiska seitar togs från fjällen, i

flera fall övergick till att bli borgerligt arvegods för att sedan skänkas till Nordiska museet.

De här processerna är en del av föremålens och museernas historia, men också en historia om maktrelationerna i samhället i stort. Just etiska aspekter på museernas samlande och samlingar har aktualiserats på senare tid, inte minst med avseende på de mänskliga kvarlevor som införskaffats som källor för tidigare legitim forskning in-

Träseite, »träbeläte« eller »afgud«, enligt olika noteringar i Nordiska museets kataloger, här på sin ursprungliga plats vid en av Risfjällets offerplatser, i det stora Marsfjällsmassivet i södra Lappland. Seiten bortfördes av samiska företrädare och skänktes till museet 1919 i syfte att bevara den för framtiden. Foto K. E. Berg, Nordiska museet.

Samma seite i Nordiska
museets utställning
1981–2004. Foto Sören
Hallgren, © Nordiska
museet.

om fysisk antropologi och rasbiologi. Här kommer det att krävas att museerna intar ett öppet förhållningssätt till sitt material och sin historia. De växande etiska kraven utgör på flera sätt en utmaning för museerna, i synnerhet då problematiska samhällsföreteelser ska skildras. Hur redovisar man historiska övergrepp utan att återigen skymfa dem som drabbades? Hur skyddar man människors integritet? Hur kan man fortsätta förvärva föremål med bibehållen etisk trovärdighet?

Plats och identitet

Dessa frågor har lett fram till en delvis annorlunda dialog med omvärlden som museerna håller på att träda in i. Museerna har självklart alltid kommunicerat, men den utåtriktade verksamheten har under lång tid framför allt tagit formen av en monolog, där budskap riktats från museerna till deras besökare. Intaget av ny kunskap har försiggått inom andra delar av verksamheten, i form av forskning, dokumentation och insamling. Idag skapas allt oftare arenor för ett gemensamt kunskapsutbyte mellan museer och deras brukare, inte minst i de fall då föremålen härrör från urfolk och etniska minoriteter. Den akademiska kunskapen bryts i dessa fall mot alternativa tolkningar, när hittills marginaliserade folkgrupper ges rätt att tala med sin egen röst, sin *voice*. Ofta ställs även krav på repatriering, återförande av föremål till ursprungsländer och urfolk, och återbegravningar av mänskliga kvarlevor. Som många museers praktik visar är detta dock inte det enda sättet att skapa bättre relationer, det finns också andra vägar att pröva, som »delad vårdnad«, att bidra till en annan, mer inkluderande historia och att låta fler få göra avtryck i det kollektiva minnet.

Att göra museernas samlingar åtkomliga via internet, på avstånd och med överblick, är både förträffligt och nödvändigt, öppna för människor i hela världen. Samtidigt ska man inte förringa betydelsen av kraven på repatriering. *Var* objekten rent fysiskt befinner sig har stort symbolvärde, på samma sätt som det en gång hade att föra bort dem. Reella ting på reella platser spelar roll i ett socialt och kulturellt system. När de flyttades blev de markörer av makt och inflytande, centrum och periferi. Ett återförande kan därför betyda ett erkännande av en ny maktordning, av betydelse för skapandet av nya identiteter hos

alla berörda. På det här viset kan museernas samlingar återbrukas för att sätta igång försoningsprocesser och rätta upp tidigare asymmetriska maktrelationer, mellan länder och inom länder.

Rum för rättvisa

Museernas samlingar är alltså inte bara ett källmaterial för kulturhistorisk forskning i snäv mening, de är en källa till den sociala och politiska historien i stort, både förr och nu. Det finns de som tror att museet är en slutstation, att det som kommer dit är taget ur cirkulation och inte längre ingår i samhällets meningsproduktion. Tvärtom är samlingarna delar av ett ständigt utbyte, inflöde och utflöde av såväl fysiska ting som tillskriven betydelse – också från vår egen tid. Samlingarna ska inte låsas in för »framtiden« – de ska brukas, med omsorg

Den samiska referensgruppen på besök hos Nordiska museets konservatorer, maj 2006. I bild syns Ingvar Åhrén, Gaaltije, Sonia Larsson, Same Ätnam, Sunna Kuoljok, Ájtte, och Helge Sunna, Stockholms sameförening. Foto Eva Silvén.

om deras fortsatta bevarande. Som fysiska objekt ska de självklart ställas till förfogande för utställningar, forskning och andra studier och dessutom göras åtkomliga via digitala media. Kanske »återförs« där så är lämpligt. Museernas samlingar spelar roll, de är kraftfulla aktörer som på olika sätt bidragit till att definiera norm och avvikelse, överordning och underordning, rätt och fel, fint och fult. Med föremålen som verktyg har museerna i olika utsträckning bidragit till de sår och sociala trauman som marginalisering och diskriminering åstadkommit. Men kanske kan museerna också bidra till läkandet, med samma verktyg och med en seriöst självreflekterande och engagerad hållning, för att därmed göra rum för minnen till rum för rättvisa.

Referensgruppens Linda Mannela, Sáminuorra, i de samiska samlingarna, maj 2006. Foto Eva Silvén.